

2.5.2017

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta
stv@eduskunta.fi

Dnro:227/D.a.4/2017

Viite: Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausuntopyyntö 11.4.2017

Asia: Saamelaiskäräjien lausunto Hallituksen esityksestä 15/2017vp maakuntien perustamiseksi ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi

1. Johdanto

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on pyytänyt Saamelaiskäräjiltä asiantuntijalausuntoa hallituksen esityksestä eduskunnalle HE 15/2017vp, joka sisältää ehdotuksen maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi.

Esityksen mukaan tarkoituksena on uuden aluehallinnon tason luominen ja yhteensä 18 maakunnan perustaminen. Maakunnat olisivat julkisoikeudellisia yhteisöjä, joilla on alueellaan itsehallinto. Maakunnat hoitaisivat niille laissa säädettäviä tehtäviä. Keskeisiä tehtäviä olisivat sosiaali- ja terveydenhuolto ja pelastustoimi. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annettavalla lailla siirrettäisiin kunnallisen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuu perustettaville maakunnille. Lisäksi hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen jäisi kuntien tehtäväksi, minkä lisäksi maakuntien pitäisi myös omassa toiminnassaan huolehtia hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä.

Saamelaiskäräjät keskittyy lausunnossaan käsittelemään erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislakiin liittyviä kysymyksiä saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon, perus- ja ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumisen näkökulmasta. Saamelaiskäräjät on antanut uudistuksesta useita lausuntoja. Asiasta on käyty saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut. Saamelaiskäräjien esityksiä ei ole saamelaisten kielellisten oikeuksien osalta huomioitu lakiesityksessä perustuslain edellyttämällä tavalla. Tämän johdosta Saamelaiskäräjät esittää, että valiokunta kiinnittää näihin seikkoihin huomiota mietinnössään ja tekee lakiin tarvittavat muutosesitykset.

2. Saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallintoaseman suhde maakunnalliseen alueelliseen itsehallintoon

Saamelaiset ovat EU:n ja Suomen ainoa oikeudellisesti tunnustettu alkuperäiskansa, jolla on oma kieli ja kulttuuri. Saamelaisten asema alkuperäiskansana sekä kielelliset ja kulttuuriset oikeudet on turvattu perustuslain tasolla. Perustuslain 17.3 §:ssä turvattujen oikeuksien toteutumisen lähtökohtana on, että saamen kieli ja saamelaiskulttuuri ovat riittävän täsmällisesti ja kattavasti suojattu aineellisessa lainsäädännössä. Saamelaisille alkuperäiskansana turvattu perusoikeus harjoittaa ja ylläpitää kieltään ja kulttuuriaan sisältää itsessään ajatuksen siitä, että saamelaiset saavat itse määrätä näistä asioista ja ohjata niiden tulevaa kehitystä. Oman kielen ja kulttuurin oppiminen, niiden ylläpitäminen, käyttäminen ja kehittäminen ovat saamelaisille kuuluvia perustavanlaatuisia oikeuksia, joiden puuttuminen johtaa saamelaisten kohdalla eriarvoisuuteen yhteiskunnassa. Ihmisten yhdenvertaisuuden toteutuminen on ihmisoikeuksien keskeisiä periaatteita. Suomen lainsäädännössä perus- ja ihmisoikeuksien toteuttaminen on viranomaisten vastuulla siten, että viranomaisten tulee

järjestää olosuhteet (lainsäädäntö, järjestelmät, rakenteet) sellaisiksi, että saamelaisten perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat.

Saamelaisten oikeuksia on tarkasteltava ennen kaikkea alkuperäiskansaoikeuksina, ei pelkästään vähemmistöoikeuksina tai yleisinä kaikkia kansalaisia koskevin oikeuksina, mitkä nekin tietenkin koskevat saamelaisia. Perustuslain rinnalla on otettava huomioon kansainvälinen oikeus ja sen jatkuvasti kehittyvä luonne. *Saamelaisia koskevien erityisoikeuksien tarkoituksena on luoda tosiasiallista tasa-arvoa ja edellytykset alkuperäiskansakulttuurin ja sen erityispiirteiden säilymiselle nykyajassa sekä tulevaisuudessa.*

Saamelaiskäräjälain 1 §:n mukaan,

Saamelaisilla alkuperäiskansana on saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin tässä laissa ja muualla laissa säädetään. Tähän itsehallintoon kuuluvia tehtäviä varten saamelaiset valitsevat vaaleilla keskuudestaan saamelaiskäräjät.

Suomen perustuslaki turvaa perustuslain 121 §:n 4 momentin mukaan saamelaisille kotiseutualueellaan heidän kieltään ja kulttuuriaan koskevan itsehallinnon sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään. Saamelaiskäräjien tehtävänä on saamelaiskäräjälain 6 §:n mukaan edustaa saamelaisia tehtäviinsä kuuluvissa asioissa niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin.

Saamelaisia koskevien perustuslain säännösten tarkoituksena oli luoda perusoikeudellinen ja perustuslain tasoinen suoja saamelaisten alkuperäiskansan kulttuurimuodolle, heidän käyttämälleen saamen kielelle ja saamelaisten kulttuuri-itsehallinnolle sekä siten antaa suuntaviivat tulevan lainsäädännön kehittämiseksi edellä mainittuja asioita koskien. Eräänä perustuslain uudistuksen tarkoituksena oli saamelaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistaminen heitä koskevissa asioissa, kuten uudistusta edeltäneessä hallituksen esityksessä (HE 248/1994) todetaan.

Aiemman kuntarakennemuutoksen yhteydessä perustuslakivaliokunta on ottanut saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallintoaseman ja kunnallisen itsehallinnon suhteeseen kantaa, todeten, *etteivät kuntajaon mahdolliset muutokset saa heikentää saamelaisille nykyisen lainsäädännön mukaan kuuluvia kielellisiä tai kulttuurisia oikeuksia taikka kulttuuri-itsehallinnon edellytyksiä (PeVL 37/2006 vp - HE 155/2006 vp).* Valiokunnan näkemys tukee Saamelaiskäräjien näkemystä myös nyt käsiteltävänä olevan maakuntauudistuksen suhteen.

Hallituksen maakuntalakiesityksen 2 §:ssä on maakunnan asemasta todettu:

Maakunta on julkisoikeudellinen yhteisö, jolla on alueellaan itsehallinto siten kuin siitä tässä laissa säädetään.

Kun edellä lyhyesti käsiteltyä taustaa vasten otetaan huomioon maakunnan itsehallinnollinen asema ja toisaalta saamelaisten kotiseutualueen saamelaisten saamen kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto on selvää, että mainittujen itsehallintorakenteiden keskinäiset toimivaltasuhteet kaipaavat täsmennystä maakuntalain säätämisen yhteydessä. Lakiesityksen perusteluista puuttuu käytännössä kokonaan selvitys maakunnan toimivallan ja Saamelaiskäräjien ylläpitämän kulttuuri-itsehallinnon välisestä toimivaltasuhteesta erityisesti saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon, mitä on pidettävä hallituksen esityksen yhtenä merkittävänä puutteena mm. saamelaisten osallistumisoikeuksien puuttumisen ohella.

Edellä viitatus selvityksen puute yhdessä saamelaisten puuttuvien osallistumisoikeuksien kanssa aiheuttaa Saamelaiskäräjien käsityksen mukaan lakiesityksen hyväksymiselle valtiosääntöoikeudellisen ongelman, sillä maakunnille esitettyjen tehtävien joukossa on useita etenkin Lapin maakunnan alueella saamelaisten kannalta merkittäviä tehtäväkokonaisuuksia, joiden kohdalla Lapin maakunnan toimivalta tulisi esitetyn mukaan olemaan osittain päällekkäinen Saamelaiskäräjien perustuslailla turvatu kulttuuri-itsehallinnon ylläpitämiseen liittyvien tehtävien kanssa. Mikäli edellä viitattu on lainsäätäjän tarkoitus, jouduttaneen maakuntalakiesitys käsittelemään perustuslain säätämisyjärjestyksessä. Toisaalta tarkoituksenmukaisempaa kaikkien osapuolten kannalta on ennen lain hyväksymistä tunnustaa edellä viitattu täsmennystä kaipaava kysymys ja laatia tarvittava selvitys saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon suhteesta maakunnan alueelliseen itsehallintoon.

Saamelaisen kulttuuri-itsehallinnon perustuessa suoraan edellä viitattuihin perustuslain määräyksiin, on maakunnallisen itsehallinnon ja saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon välistä suhdetta muodostettaessa saamelaisen kulttuuri-itsehallinnon rakenteille annettava etusija päättää siitä, miten itsehallinnon raja-alueen asiaa kohdellaan maakuntaudistuksen yhteydessä siltä osin kuin kysymys osittain kuuluu tai vaikuttaa kulttuuri-itsehallinnon alaan. Selkeästi tällaisia kysymyksiä ovat esimerkiksi saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen järjestämiseen ja kehittämiseen liittyvät ratkaisut saamelaisten kotiseutualueella.

Jo saamelaisten nykymuodossaan lakiin kirjattua kieltä ja kulttuuria koskevaa itsehallintoa muodostettaessa, Saamelaiskäräjistä annetun lain esitöissä todettiin periaate, jonka mukaan lopullinen konkreettinen sisältö kulttuuri-itsehallinnolle toimivaltarajoineen¹ oli tarkoitus kirjata lakiin ympäröivän lainsäädännön kehittyessä osittaisin uudistuksin. Näistä kirjauksista on kulunut aikaa jo yli kaksi vuosikymmentä, eikä lainsäädäntöön ole saamelaiskäräjistä annetun lain ulkopuolelle edelleenkaan saatu sellaista konkreettista ja merkittävää sisältöä, jonka voitaisiin katsoa määrittelevän konkreettista sisältöä perustuslain tarkoittamalle kieltä ja kulttuuria koskevalle itsehallinnolle (lukuun ottamatta itsenäistä päätösvaltaa kulttuuriavustusten jakamisesta päättämiseksi). Saamelaiskäräjät on perustamisestaan lähtien tehnyt lainsäädäntöön muutosehdotuksia asian kehittämiseksi, mutta ehdotuksia ei pääsääntöisesti ole huomioitu valtion toimesta. Nyt käsillä oleva, mahdollisesti Suomen historian suurimman uudistuksen yhteydessä asia on otettava huomioon ja Lapin maakunnan sijasta saamelaisia erityisesti koskettaviin asioihin liittyvää toimivaltaa on jaettava Saamelaiskäräjille.

Saamelaiskäräjien näkemystä tukee myös tuore valtioneuvoston kanslian tilaama saamelaisten oikeuksien toteutumista käsittelevän tutkimushankkeen loppuraportti, jonka mukaisten suositusten kärjessä on suositus saamelaisten itsemääräämisoikeuden kehittämiseksi.

Saamelaisten perustuslaillinen ja kansainvälisoikeudellinen asema edellyttää itsehallinnon kehittämistä ja toteuttamista lainsäädännössä asianmukaisella tavalla. Hallituksen esitys 167/2014 saamelaiskäräjälain muuttamiseksi pitää sisällään paljon hyviä elementtejä ja esitystä tulisi viedä eteenpäin. Keskeisin esitykseen liittyvä kohta

¹ HE 248/1995, osio 3.1 Esityksessä on lähtökohtana, että Suomen saamelaisten itsemääräämisoikeutta heitä erityisesti koskeissa asioissa pyritään kehittämään edelleen etno-poliittisen ratkaisun ja siihen liittyvien erityisten oikeuksien perustalta lähinnä saamelaisten kotiseutualueella. Tästä lähtökohdasta saamelaisten hallinnollis-poliittista asemaa esitetään turvattavaksi perustuslain ja lain tasoin säännöksiin. Saamelaisilla alkuperäiskansana olisi saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeissa asioissa perustuslaissa turvattu kulttuuri-itsehallinto. Säännöksellä pyritään siihen, että tulevassa lainsäädännössä määrittäisiin saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskeissa asioissa toimielimet, toimivaltarajat ja tehtävät saamelaishallinnolle, kunnalliselle itsehallinnolle ja valtion hallinnolle. Saamelaisten kulttuuri-itsehallintoon kuuluvien tehtävien hoito turvattaisiin valtion varoin. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto olisi dynaamista ja saamelaiset voisivat itse kehittää sitä. Kulttuuri-itsehallinnon keskeisenä elimenä toimisi saamelaisten kansanvaltainen edustajisto saamelaiskäräjät, joka perustettaisiin lailla saamelaisvaltuuskunnan sijaan.

on saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisen neuvotteluvuorituksen laajentaminen yhteistoimintavaltuutukseksi, joka tulisi kirjata kansainvälisestä oikeudesta kumpuavan ennakkosuostumusperiaatteen mukaiseksi. Yhteistoimintavaltuuksista ja neuvottelukäytänteistä olisi luotava selkeät ohjeet viranomaisille.²

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto saamelaisten kotiseutualueella on edellä viitatuin tavoin osittain päällekkäistä maakunnallisen itsehallinnon kanssa. Näiden tehtävien täsmällinen sisältö tulisi ennen lain hyväksymistä käydä läpi ja neuvotella Saamelaiskäräjien kanssa yhteisymmärrykseen pyrkien siitä, mitkä tehtävät voidaan toteuttaa maakunnan toimesta ja minkä tehtävien järjestämisessä olisi noudatettava edellä viitattua jaetun toimivallan periaatetta.

3. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto sosiaali- ja terveydenhuollon uudistamisen yhteydessä

Valtion talousarviossa on ollut vuodesta 2002 korvamerkitty valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella. Valtionavustus perustuu sosiaali- ja terveysministeriön 1.9.1999 asettaman selvityshenkilön Margit Lukkarisen selvitykseen kielellisten vähemmistöjen mahdollisuuksista saada palveluja omalla kielellä. Selvityshenkilön ehdotuksen mukaan saamenkielisten palvelujen turvaaminen vaati erityisolosuhteiden takia korvamerkittyä valtionosuutta. Tämän seurauksena sosiaali- ja terveysministeriö esitti valtion vuoden 2002 talousarvioon otettavaksi erillisen valtionavustuksen saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella. Talousarvion perustelumuistion mukaan valtionavustus oli tarkoituksenmukaista jakaa Saamelaiskäräjien kautta saamelaisten kotiseutualueen kunnille, koska saamelaiskäräjistä annetun lain 5 §:n mukaan Saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Lain 8 §:n mukaan Saamelaiskäräjät päättää saamelaisten yhteiseen käyttöön osoitettujen varojen jaosta. Saamelaiskäräjät tuntee parhaiten saamelaisväestön sosiaali- ja terveyspalvelujen tarpeen ja menettelytavat saamenkielisten palvelujen aikaansaamiseksi tälle väestölle. Lisäksi perustelumuistiossa todetaan, että rahoitusmenettely on poikkeus kuntien valtionosuusjärjestelmän yleisistä periaatteista, joiden mukaan myönnetty valtionrahoitus ei ole käyttötarkoitussidonnaista ja kuntien tulee osallistua rahoituksen perusteena olevien laskennallisten kustannusten kattamiseen kunnan rahoitusosuuden kautta. Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen osalta erityinen valtionavustus on kuitenkin perusteltu, koska se on tarpeen perustuslaissa mainitun saamelaisen alkuperäiskansan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi.

Avustus on vuodesta 2013 lähtien ollut 480000 euroa (momentti 33.60.36). Valtionavustus on tärkeä osa saamelaisten perustuslaillista kulttuuri-itsehallintoa, jonka kautta saamelaiset voivat keskeisesti vaikuttaa heille suunnattujen palvelujen toteuttamiseen. Valtionavustus jaetaan sellaisten palvelujen kehittämiseen ja turvaamiseen, joissa toteutetaan saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamelaisten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan ennen kaikkea Suomen voimassa olevan perustuslain säädökset sekä Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset sekä valmisteilla olevat kansainväliset sitoumukset, kuten Pohjoismainen saamelaissopimus, yhdessä tukevat Saamelaiskäräjien tässä lausunnossa ilmaisemaa kantaa kulttuuri-itsehallinnon piiriin kuuluvien tehtävien siirrosta Saamelaiskäräjien alaisuuteen. Saamelaisen kulttuuri-itsehallinnon alan ytimeen

² Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2017, s. 517.

liittyvä päätöksenteko vaikuttaa välittömästi niin saamelaisten hyvinvointiin ja terveyteen kuin kielen, kulttuurin kuin sosiaalisten olojen kehitykseen. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon toteutuminen tulee erikseen huomioida saamenkielisten palvelujen osalta Lapin maakunnan tehtävämäärittelyssä niin, että Saamelaiskäräjät selitetään järjestämislaissa valtioapuviranomaiseksi saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen osalta, jolloin Saamelaiskäräjät päättää saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen järjestämiseen osoitetun rahoituksen käytöstä.

Saamelaiskäräjät esittää, että sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislaissa Saamelaiskäräjät selitetään saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen valtionavustusta koskevassa asiassa valtionapuviranomaisen toimivalaa käyttäväksi toimielimeksi. Tämä järjestely toteuttaisi nykyistä paremmin Saamelaiskäräjien päätöksenteossa perustuslaista lähtevää saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskevaa itsehallintoa.

Lainsäädäntö velvoittaa järjestämään sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut asukkaiden tarpeen mukaisesti. Lainsäädäntö ei kuitenkaan säätele yksityiskohtaisesti toiminnan laajuutta, sisältöä tai järjestämistapaa. Itsehallinto-oikeuden mukaan saamelaisilla tulee olla mahdollisuus päättää itse siitä, millaisia sosiaali- ja terveystalveluja he tarvitsevat, millaiselle perustalle ja arvomaailmalle sekä näkemyksille hyvinvoinnista niiden tulisi rakentua ja miten ne tulisi parhaiten järjestää. Saamelaiskäräjät tuntee parhaiten oman väestönsä sosiaali- ja terveystalvelujen tarpeen ja menettelytavat saamenkielisten palvelujen aikaansaamiseksi.

Saamenkielisten sosiaali- terveystalvelujen saatavuus saamelaisten kotiseutualueella perustuu pääasiassa valtion talousarviossa vuodesta 2002 lähtien myönnetyn valtionavustuksen³ olemassaoloon. Talousarvion mukaan määrärahaa saa käyttää valtionavustuksen maksamiseksi Saamelaiskäräjien kautta saamelaiskäräjistä annetun lain 4 §:ssä tarkoitetuille saamelaisten kotiseutualueen kunnille saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi.

Valtionavustus on osa perustuslakia toteuttavaa saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa ja kulttuuri-itsehallinnon ehkä konkreettisin ulottuvuus Saamelaiskäräjien ja kunnan välisessä suhteessa. Määrärahaa ja sen käyttöä koskevaan tulkintaan vaikuttaa saamelaiskäräjälain (974/1995) 8 §, jonka mukaan Saamelaiskäräjät päättää saamelaisten yhteiseen käyttöön osoitettujen varojen jaosta. Valtionavustuslain 4 §:n 1 momentin perustelujen mukaan valtionapuviranomaisen toimivallan lähtökohtana on se, että ”valtionavustuksen myöntämiseen ja käytön valvontaan liittyvät asiat hoitaa se viranomainen, jonka toimialaan ja tehtäviin kyseinen valtionavustus luonteensa ja tarkoituksensa mukaan kuuluu.”

Nyt käsittelyssä olevassa maakuntalakiesityksen perusteluissa oleva toteamus siitä, että ”*kunnilla ei ole velvollisuutta järjestää sosiaali- ja terveystalveluja saamen kielellä*” johtaa siihen, että tulevassa maakunnassa päättäjät eivät näe inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisen väestön omakielisten palveluiden järjestämistä maakunnan tehtävänä. Saamenkielisten palvelujen saatavuuden turvaa ainoastaan siihen korvamerkitty valtionavustus, jonka kohdentamisesta päättävät saamelaiset oman edustuksellisen elimensä, Saamelaiskäräjien kautta.

4. Kielellisten oikeuksien yhdenvertainen toteuttaminen

Itse maakuntalakiesityksessä ei ole täsmällisiä määräyksiä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttamisesta tai saamen kielilain soveltamisesta maakunnan toimialalle kuuluvien tehtävien hoidossa tai itse maakunnan hallinnon toimielinten toiminnassa sosiaali- ja terveydenhoitopalveluita lukuun ottamatta, mitä on pidettävä merkittävänä puutteena lakiesityksen sisällössä. Samalla esitys loukkaa tältä osin perustuslain 6 §:n mukaista kieltoa ilman perusteltua syytä asettaa ihmisiä eri

³ Valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi, 480 000 € (mom 33.60.36), STM:n hallinnonala

asemaan mm. kielen perusteella. Esimerkiksi nykyisen saamen kielilain soveltamisalaa käsittelevän 2 §:n mukaan maakunnat eivät nykyisellään kuulu saamen kielilain soveltamisalaan. Saamelaiskäräjät on siinä käsityksessä, että hallituksen aikomuksena olisi lisätä maakunnat saamen kielilain 2 §:n mukaiseen soveltamisalaan, mutta viime aikoina Saamelaiskäräjien lausuttavana olleiden lakiesitysten perusteluissa asiaa on käsitelty keskenään ristiriitaisesti, mistä syystä Saamelaiskäräjät edelleen korostaa asian tärkeyttä ja pyytää puutteen korjaamista pikimmiten lisäämällä Lapin maakunta saamen kielilain 2 §:n mukaiseen soveltamisalaan.

Maakuntalakiesityksen perusteluissa on todettu:

Maakuntien asukkaiden ja palvelujen käyttäjien kielelliset oikeudet turvataan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislaissa olevalla palvelun kieltä koskevalla säännöksellä, jonka perusteella palveluja on oikeus saada koko maassa suomeksi tai ruotsiksi. Lisäksi lainsäädännössä otetaan huomioon muita kieliä puhuvien asema, samoin viittomakieltä käyttävien ja muiden aistivammaisten asema.

Esityksen perusteluissa ei saamen kielen asemaa siis ole käsitelty vastaavasti kuin ruotsin kielen. Esityksen maininnat oikeudesta käyttää saamen kieltä saamelaisten kotiseutualueen sosiaali- ja terveyspalveluissa asioitaessa, eivät kaikilta osin vastaa Suomen nykyistä oikeustilaa ja jo voimassa olevan saamen kielilain 1086/2003 täsmällistä sisältöä, tarkoitusta ja henkeä. Saamen kielilain 12 §:ssä säädetään oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisissa:

12 § Oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisissa

Saamelaisella on oikeus käyttää viranomaisessa asioidessaan valintansa mukaan suomen tai saamen kieltä. Oikeudesta käyttää ruotsin kieltä säädetään kielilaissa (423/2003).

Sama oikeus on saamelaisella saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolellakin valtion viranomaisissa silloin, kun nämä muutoksenhakuviranomaisina käsittelevät kotiseutualueen viranomaisessa vireille tulleita asioita.

Hallituksen esityksestä 46/2003vp saamen kielilaiksi ilmi käyvin tavoin lain 12 §:n tarkoittama oikeus on laajempi kuin pelkkä oikeus tulkin välityksellä tapahtuvaan asiointiin. Erityisesti lain yksityiskohtaisissa perusteluissa esiin tuotu maininta ”Kotiseutualueella saamen- ja suomenkieliselä väestöllä tulisi molemmilla olla todellinen mahdollisuus käyttää omaa kieltään samalla tavalla kuin suomen- ja ruotsinkieliselä väestöllä kaksikieliselä suomen- ja ruotsinkieliselä kunnissa kielilain mukaan.”⁴, osoittaa selvästi, että kuvatus oikeuden sisällön myötä saamen kielen asema on tarkoitettu jo nykyistä saamen kielilakia säädettäessä rinnastaa ruotsin (tai suomen) kielen asemaan kaksikieliselä suomen- ja ruotsinkieliselä kunnissa.

Edellä todettuun nähden maakuntalakiesityksen perusteluiden toteamus,

⁴HE 46/2003vp, s 36, 12 §. Oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisissa. Pykälässä ehdotetaan, että saamelaisilla olisi nykyistä laajempi oikeus asioida saamen kielellä saamelaisten kotiseutualueella. Yleisperiaatteena olisi, että kotiseutualueella saamelainen voisi sekä suullisesti että kirjallisesti valintansa mukaan käyttää joko suomen tai saamen kieltä viranomaisissa asioidessaan. Tämä oikeus ei olisi rajattu vain omaan asiaan. Kotiseutualueen viranomaisissa asioimista koskeva käytäntö muistuttaisi kaksikieliselä suomen- ja ruotsinkieliselä viranomaisissa asioimista koskevaa käytäntöä. Kotiseutualueella saamen- ja suomenkieliselä väestöllä tulisi molemmilla olla todellinen mahdollisuus käyttää omaa kieltään samalla tavalla kuin suomen- ja ruotsinkieliselä väestöllä kaksikieliselä suomen- ja ruotsinkieliselä kunnissa kielilain mukaan. Pykälän 2 momentin mukaan niillä, jotka 1 momentin mukaisesti ovat käyttäneet viranomaisessa saamen kieltä, olisi oikeus käyttää saamea myös kotiseutualueen ulkopuolella sijaitsevilla valtion viranomaisissa silloin, kun ne muutoksenhakuviranomaisena käsittelevät kotiseutualueen viranomaisessa vireille tulleita asioita.

”Kunnilla ei ole velvollisuutta järjestää sosiaali- ja terveyspalveluja saamen kielellä. Asiakkaalla ja potilaalla on kuitenkin oikeus saada tulkkausta kaikille kolmelle saamen kielelle (inarinsaame, koltansaame ja pohjoissaame) saamelaisten kotiseutualueella ja niissä kuntayhtymissä, johon nämä kunnat kuuluvat.”

ei sisällöltään vastaa Suomen nykyistä oikeustilaa ja sitä tarkoitusta ja saamen kielilain henkeä, joka käy ilmi erityisesti jo todetuin tavoin saamen kielilain 12 §:n perusteluosassa:

Pykälässä ehdotetaan, että saamelaisilla olisi nykyistä laajempi oikeus asioida saamen kielellä saamelaisten kotiseutualueella. Yleisperiaatteena olisi, että kotiseutualueella saamelainen voisi sekä suullisesti että kirjallisesti valintansa mukaan käyttää joko suomen tai saamen kieltä viranomaisissa asioidessaan. Tämä oikeus ei olisi rajattu vain omaan asiaan. Kotiseutualueen viranomaisissa asioimista koskeva käytäntö muistuttaisi kaksikielisissä suomen- ja ruotsinkielisissä viranomaisissa asioimista koskevaa käytäntöä. Kotiseutualueella saamen- ja suomenkielisellä väestöllä tulisi molemmilla olla todellinen mahdollisuus käyttää omaa kieltään samalla tavalla kuin suomen- ja ruotsinkielisellä väestöllä kaksikielisissä suomen- ja ruotsinkielisissä kunnissa kielilain mukaan.

Maakuntalakiesityksen kielellisten oikeuksien toteutumisesta käsittelevässä perusteluosiossa 4.3, ei saamelaisten kielellisiä oikeuksia käytännössä käsitellä lainkaan. Se, ettei saamen kielen asemaa esimerkiksi Lapin maakunnan hallinnossa ja virallisissa asiakirjoissa ole lainkaan käsitelty esityksessä on myös suuri puute esityksen sisällössä. Erityisenä yksityiskohtana kansalaisten yhdenvertaisuuden näkökulmasta voidaan vielä erikseen nostaa esiin alla olevan lainauksen toteamus, jossa on kysymys kansalaisten tiedontarpeen toteutumisesta sekä suomeksi, että ruotsiksi. Vaikka Lapin maakunnan osalta ei kysymys perustuslain tarkoittamalla tavalla olekaan kaksikielisestä alueesta, ei saamen kielisten yhdenvertaisuutta kansalaisten tiedottamisen osalta voida loukata pelkästään sillä perusteella, että saamen kieli ei ole juridiselta statukseltaan kansalliskielen tasoinen kieli. Saamen kielinen väestö onkin Lapin maakunnan toiminnassa ja tiedottamisessa otettava huomioon vastaavasti kuin varsinaisten kaksikielisten maakuntien vähemmistökielten edustajat.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen lisäksi ehdotetut muutokset vaikuttavat myös maakuntien hallintoon ja erityisesti hallintokieleen. Kielilakiin ehdotettavien muutosten perusteella kaksikielisen maakunnan maakuntavaltuuston ja maakuntahallituksen kokouskutsut ja pöytäkirjat on laadittava molemmilla kansalliskielillä. Maakunnan muiden toimielinten kokouskutsujen ja pöytäkirjojen kielestä päättäisi maakunta. Maakunnan on kuitenkin otettava huomioon, että luottamushenkilöiden mahdollisuus täyttää tehtävänsä tulee turvatuksi. Lisäksi kaksikielisen maakunnan on huolehdittava maakunnan asukkaiden tiedonsaantitarpeiden toteutumisesta sekä suomeksi että ruotsiksi. Asianosaisasiassa asianosaisen oikeudet käyttää ja saada päätös omalla kielellään ovat myös turvatut kielilaissa. Kun organisaatioiden koko kasvaa ja kielivähemmistön suhteellinen osuus pienenee, voi esitys johtaa siihen, että ruotsin käyttö hallintokielenä vähenee ja siten käytännössä voi heikentää kielellisten oikeuksien toteutumista käytännössä.

Saamelaiskäräjien käsityksen mukaan edellä viitattu hallituksen esityksen toteamus tulkkaukseen rajoitetusta oikeudesta saamenkielisen asioinnin osalta, tarkoittaa heikompitasoista oikeutta saamenkieliseen asiointiin saamelaisten kotiseutualueella kuin nykyisessä saamen kielilaissa

tarkoitettu ”oikeus käyttää saamen kieltä” on. Edellä viitatuin tavoin saamen kielen asemaa ja suhdetta suomen kieleen, on saamelaisten kotiseutualueella verrattu jo nykyistä saamen kielilakia säädettäessä suomen ja ruotsinkielten keskinäiseen suhteeseen kaksikielisissä suomen- ja ruotsinkielisissä kunnissa ja lain tarkoituksena on selkeästi kirjattu se, että saamelaisten kotiseutualueella sekä saamen- että suomenkielisellä väestöllä olisi molemmilla todellinen mahdollisuus käyttää omaa kieltään samalla tavalla kuin suomen- ja ruotsinkielisellä väestöllä kaksikielisissä suomen- ja ruotsinkielisissä kunnissa kielilain mukaan. Mikäli esitystä lainsäädännöksi maakuntien perustamisesta ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä koskien ei tältä osin tarkisteta, asettaa edellä kuvattu saamelaisten kielellisten oikeuksien riittämätön tunnustaminen saamenkielisen väestön eriarvoiseen asemaan suomenkieliseen väestöön nähden ja on siten perustuslain 6 §:n tarkoittaman yhdenvertaisuus -periaatteen vastainen. Toisaalta kuvattu esitys on myös koko sote- ja maakuntauudistuksen tavoitteiden vastainen saamenkielisen väestön osalta, sillä uudistuksen yhtenä tärkeimmistä tavoitteista on ilmoitettu olevan juuri kansalaisten yhdenvertaisuuden kehittäminen. Saamelaiskäräjät viittaa yhdenvertaisuuden toteutumisen tavoitteen osalta myös oikeusministeriön 9.11.2016 antamaan lausuntoon koskien sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisuudistusta, jossa todetaan ”*Oikeudet riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin eivät toteudu jolleivät kielelliset oikeudet toteudu*”.

Maakuntalain 27 §:ssä on säädetty kielivähemmistöjen vaikuttamistoimielimistä, joiden tehtävänä on *selvittää, arvioida ja määritellä maakunnan kielellisen vähemmistön omalla kielellä tarjottavien palvelujen tarvetta sekä seurata näiden palvelujen saatavuutta ja laatua*. Saamelaiskäräjät pitää vaikuttamistoimielinten perustamista sinänsä kannatettavana, mutta muistuttaa kuitenkin, etteivät elimet voi korvata Saamelaiskäräjien asemaa saamen kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon ylläpitäjänä ja kehittäjänä. Kielellisten oikeuksien toteutumista ei siten voida jättää pelkästään lain 27 §:n tarkoittamien kielivähemmistöjen vaikuttamistoimielinten myöhemmän työn varaan, vaan virallinen puhevalta saamenkielisten palveluiden tarpeen ja saatavuuden osalta on, kuten tähänkin asti Saamelaiskäräjillä.

5. Saamelaiskäräjien esitykset sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisalakia koskien

6 § 1 momentti (lisäys lakiin punaisella tekstillä)

Saamelaisten kotiseutualueella sosiaali- ja terveydenhuolto on järjestettävä myös saamen kielellä.

Perustelut:

Saamelaiskäräjien mukaan saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisessä on kysymys siitä, miten saamelaisten kielellisiä ja kulttuurisia perusoikeuksia turvataan siten, että saamelaiset ovat muihin väestöryhmiin nähden yhdenvertaisessa asemassa sosiaali- ja terveydenhuollossa. Palvelut tulee toteuttaa tosiasiallisesti ja siten, että saamenkieliset palvelut järjestetään myös käytännössä saameksi. Tämän yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää lainsäädännön tarkistamista. Lainsäädäntöön tulee ottaa täsmällinen ja velvoittava säännös tai säännökset saamelaisten oikeudesta saada omakielisiä ja oman kulttuurin mukaisia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja vähintäänkin saamelaisten kotiseutualueella.

Hallituksen esityksessä saamen kielilain (HE 46/2003, s.36) todetaan, että saamelaisten kotiseutualueen viranomaisissa asioimista koskeva käytäntö muistuttaisi kaksikielisissä suomen- ja ruotsinkielisissä viranomaisissa asioimista koskevaa käytäntöä. Kotiseutualueella saamen- ja suomenkielisellä väestöllä tulisi molemmilla olla todellinen mahdollisuus käyttää omaa kieltään

samalla tavalla kuin suomen- ja ruotsinkielisellä väestöllä kaksikielisissä suomen- ja ruotsinkielisissä kunnissa kielilain mukaan.

Kansallisten vähemmistön suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanoa valvova ministeriokomitea on 15.3.2017 päätöslauselmassaan on suositannut Suomea tehostamaan pyrkimyksiä varmistaa, että sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja on asianmukaisesti saatavilla jokaisen ensimmäisellä kielellä, erityisesti ruotsin ja saamen kielillä, ja että hallinnon uudistusten yhteydessä taataan vähemmistöihin kuuluvien kielelliset oikeudet.

Saamelaiskäräjien kokemuksen ja syrjintälautakunnalle tehtyjen valitusten⁵ pohjalta voidaan todeta, etteivät saamelaisten kielelliset oikeudet käytännössä toteudu, jollei niitä ole lainsäädäntöön selkeänä velvoitteena kirjattu. Kuten syrjintälautakunta toteaa, saamelaisten kotiseutualueella saamenkielisen väestön oikeus sosiaali- ja terveyspalveluihin tulisi toteutua yhtäläisesti suomenkielisen väestön kanssa. Mikäli näin ei tapahdu, kohdellaan saamenkielistä väestöä heidän etnisestä taustastaan johtuen epäsuotuisammin heille haittaa aiheuttaen.

Oikeusministeriön toteuttama selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisten kotiseutualueella (2016) osoitti, että erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa saamen kielilain käytännön toteuttaminen ei täytä saamelaisten kielellisiä perusoikeuksia.

8 §

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen maakunnassa (lisäys yksityiskohtaisiin perusteluihin punaisella tekstillä)

Maakunnan on asetettava suunnittelussaan sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämiseen ja tuottamiseen liittyvät hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tavoitteet ja määriteltävä tavoitteita tukevat toimenpiteet ja vastuutahot. **Saamelaisten kotiseutualueen osalta arviointi tulee suorittaa yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa.** Maakunnan on valmisteltava omalta osaltaan valtuustokausittain alueellinen hyvinvointikertomus väestön hyvinvoinnista, terveydestä ja niihin vaikuttavista tekijöistä sekä toteutetuista toimenpiteistä.... Kertomus laaditaan yhteistyössä maakuntaan kuuluvien kuntien kanssa **sekä saamelaisten kotiseutualueen osalta yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa....**

Perustelut:

Julkisella vallalla on perustuslain velvoite edistää väestön terveyttä toisaalta sosiaali- ja terveydenhuollon ehkäisevän toiminnan kautta ja toisaalta kehittää yhteiskunnan olosuhteita väestön terveyttä edistävään suuntaan. Terveystieteiden laeilla (1326/2010) 12 §:n mukaisesti kunnan on seurattava asukkaidensa terveyttä ja hyvinvointia sekä niihin vaikuttavia tekijöitä väestöryhmittäin sekä kunnan palveluissa toteutettuja toimenpiteitä, joilla vastataan kuntalaisten hyvinvointitarpeisiin.

Tilasto- ja rekisteritietokannoissa ei ole saatavilla erikseen saamelaisten hyvinvointia, terveyttä ja elinoloja koskevaa tietoa. Julkinen valta ei ole kiinnittänyt lain vaatimalla tavalla huomiota saamelaisen alkuperäiskansan hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen. Kunnat eivät hyvinvointikertomuksia laatiessaan selvitä erikseen saamenkielisen väestön hyvinvoinnin tilaa. Kunnan yleisellä otannalla kerätty tieto ei edusta saamelaisten hyvinvoinnin tilaa. Saamelaisten hyvinvointivajeet eivät ole päättäjien tiedossa, jolloin saamelaisten hyvinvointia parantavat toimet eivät priorisoidu kehittämiskohteiksi. Tämä näkyy käytännössä siten, ettei saamelaisia varten ei ole saamelaisten kotiseutualueella kehitetty sosiaali- ja terveydenhuollossa ennalta ehkäiseviä toimia

⁵ Esimerkkinä syrjintälautakunnan päätös 11.12.2008 Enontekiön kunnalle.

samalla tavalla kuin suomenkieliselle väestölle. Saamelaisväestöä kohdellaan tässä suhteessa epäsuotuisammin heille haittaa aiheuttaen. Tilanne on perustus- ja terveydenhuoltolain vastainen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksessa hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen jää kuntien tehtäväksi, jolloin saamelaisväestön hyvinvoinnin edistämiseen ei ole tiedossa parannusta. Tästä syystä vähintäänkin maakunnan tehtäväksi on laissa määrättävä vähemmistöasemassa olevien väestöryhmien hyvinvoinnin edistämisen kokonaisvastuun. On tärkeää muistaa, että uudistuksen tavoitteita ei voida edes kustannustehokkuuden osalta saavuttaa, ellei osata varhaisessa vaiheessa tunnistaa niitä väestöryhmiä tai ihmisiä, jotka ovat hyvinvoinnin/terveyden osalta riskiryhmässä, mutta eivät ole vielä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaita. Ennaltaehkäiseminen ja riskitekijöiden tunnistaminen jäävät uudistuksessa pitkälti kuntien vastuulle. Saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen edellyttää perehtymistä saamelaiskulttuuriin ja sen terveyttä ja hyvinvointia sääteleviin tekijöihin. Tästä syystä tarvitaan kulttuurin huomioivaa lähestymistapaa saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämässä käyttäen hyödyksi saamelaisten perinteisiä yhteisöllisyyden rakenteita ja käytänteitä.

Saamelaisten hyvinvointiin ja terveyteen vaikuttavat merkittävästi saamelaisväestön yhteiskunnallinen ja poliittinen tilanne. Vuonna 2017 julkaistun saamelaisten itsemurhien ehkäisysuunnitelman⁶ mukaan saamelaisilla miehillä esiintyy lisääntyntä kuolleisuutta itsemurhaan valtaväestöön verrattuna. Itsemurhariski on huomattavasti suurempi Suomessa asuvilla saamelaismiehillä kuin Norjassa tai Ruotsissa. Historiasta ja myös lähimenneisyydestä löytyy käytäntöjä, jotka ovat sortaneet saamelaisia riistäen heiltä itsemääräämisoikeuden ja vaikuttaneet kielteisesti niin saamelaisten kansanterveyteen kuin yksilöiden terveyteen. Vanhempien sukupolvien kokemat traumat voivat vaikuttaa nuoremman sukupolven hyvinvointiin ja terveyteen. Suomen, Norjan ja Ruotsin saamelaisnuoret ovat YK:n raportissa (E/C.19/2013/8) nostaneet esille saamelaisiin kohdistuvan lisääntyvän rasismien ja vihapuheen. Lisääntyneen negatiivisen ilmapiirin vuoksi nuoret kokevat tilanteen raskaana.

Eri puolilla maailmaa on havaittu, että vähemmistöjen kielellinen sorto on yhteydessä yleiseen marginalisoitumiseen, sairastavuuteen ja heikkoon terveydentilaan, jopa varhaiseen kuolemaan ja itsemurhiin. Positiivista etnistä identiteettiä ja myönteistä asennetta yksilön kieltä, kulttuuria ja omia juuria kohtaan pidetään ratkaisevana ihmisen hyvinvoinnille ja terveydelle. Kielensuunnittelu on väline kulttuurin, yhteiskunnan, sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin positiiviseen kehittämiseen.

YK:n Alkuperäiskansojen pysyvän foorumin suositusten mukaisesti Kanadan Ottawassa pidettiin vuonna 2006 työkokous alkuperäiskansojen hyvinvoinnin tärkeimpien indikaattoreita selvittämiseksi⁷. Alkuperäiskansoja koskevaa ja heitä palvelevaa tietoa on saatavilla hyvin rajoitetusti tilastokeskusten laajoista tietokannoista huolimatta. Alkuperäiskansojen hyvinvoinnin mittaaminen on haasteellista mm. metodologisten ja maailmankatsomuksellisten eroavaisuuksien vuoksi. Seminaarissa korostettiin myös tarvetta alkuperäiskansojen itsensä keräämään materiaaliin ja tietokantoihin, jotta huomioitaisiin paremmin alkuperäiskansojen omat näkemykset hyvinvoinnista. Saamelaisten hyvinvointia mittaavissa indikaattoreissa tulee huomioida saamelaisten omat arvot, perinteinen tieto, kieli, osallisuus sekä perinteiset elinkeinot. Saamelaisten osalta erityisesti

⁶ Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa asuvien saamelaisten itsemurhien ehkäisysuunnitelma (suomennos). Saamelaisten kansallinen osaamiskeskus -psykykinen terveys- ja päihdehuolto ja saamelaisneuvosto. Suunnitelma saatavilla Saamelaiskäräjien nettisivuilla www.samediggi.fi

⁷ Report of the meeting on indigenous peoples and indicators of well-being, New York, 15-26 May 2006. United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues.

ennaltaehkäisevien toimien suunnittelu edellyttää kattavaa tietoa saamelaisten toimeentulosta ja elinoloista.

YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva julistus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 13.9.2007. YK:n alkuperäiskansojen maailmankonferenssin loppuasiakirjan mukaisesti⁸ Suomi on sitoutunut käyttämään kokonaisvaltaisia alkuperäiskansojen hyvinvointia kuvaavia indikaattoreita parantaakseen näiden kansojen ja niihin kuuluvien yksilöiden -erityisesti iäkkäiden, naisten, nuorten ja lasten sekä vammaisten henkilöiden, tilannetta ja vastaamaan heidän tarpeisiinsa sekä -antamaan tarpeen mukaan voimavaroja alkuperäiskansoihin kuuluvien nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi, erityisesti terveyden, koulutuksen, työllisyyden sekä perinnetiedon, kielten ja käytäntöjen siirtämisen alalla.

35 § 4 momentti

Sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämistoiminta maakunnassa (lisäys lakiin punaisella tekstillä)

Lapin maakunnan tehtävänä on tukea saamenkielisten palvelujen kehittämistä koko maassa **sekä edistää saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon rajayhteistyötä.**

Perustelut:

Norjan raja-alueella Karasjoella on pohjoissaamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluja kehitetty kauemmin kuin Suomessa. Karasjoella on saatavilla pohjoissaamen kielellä mm. erikoislääkäripalveluita, lasten, nuorten ja aikuisten psykiatrisia palveluita, turvakoti- ja perhepalveluita sekä päihdekuntoutusta. Lapin sairaanhoitopiirin ja Helse Finnmarkin välisen sopimuksen perusteella Lapin saamenkielinen väestö on voinut käyttää Finnmarkin läänin erikoissairaanhoidon palveluita vuodesta 2007 alkaen. Rajayhteistyössä on kuitenkin vielä monia haasteita ja esteitä, jotka hidastavat saamenkielisen asiakkaan hoitoon pääsyä. Yhteistyön koordinointi on tällä hetkellä sattumanvaraista.

Rajat ylittävä yhteistyö on keskeisin keino turvata pohjoissaamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden monipuolista saatavuutta. Sosiaali- ja terveyspalveluissa rajayhteistyötä on yritetty kehittää osana kunnan perustehtäviä, mutta arkipäivän työssä aikaa vievään rajayhteistyöhön ei ole ollut riittäviä resursseja. Rajayhteistyön esteet tulisi pyrkiä poistamaan niin alueellisella kuin valtakunnallisella tasolla. Yhteistyöesteiden poistaminen tulisi aloittaa byrokratiaa vähentämällä ja laatimalla uusi sopimus myös perusterveydenhuollon ja sosiaalipalvelujen osalta. Saamelaisten palvelujen osalta yhteistyöverkoston luominen Norjan, Ruotsin ja Suomen sote-organisaatioiden välille on tärkeää säännöllisen yhteydenpidon ja tiedonkulun varmistamiseksi. Lisäksi on tärkeätä tehdä yhteistyötä osaamisen välittymiseksi eri toimijoiden kesken Suomen, Norjan⁹ ja Ruotsin kesken. Kansallisten toimijoiden (ministeriö, Kela) on tuettava ja edistettävä rajayhteistyötä.

Tammikuussa 2017 parafoidun sopimustekstin Pohjoismaiseksi saamelaissopimukseksi, 1. artiklassa todetaan sopimuksen tarkoituksena olevan ”varmistaa ja vahvistaa saamelaisten oikeudet siten, että saamelaiset voivat säilyttää, harjoittaa ja kehittää kulttuuriaan, kieliään ja yhteiskuntaelämänsä mahdollisimman vähäisin valtionrajoista aiheutuvien estein.”

Tarkoituksen toteuttamiseksi valtiot ovat sopimuksen 10 artiklan mukaisesti sitoutuneet edistämään saamelaisten rajat ylittävän yhteistyön toteuttamista, minkä johdosta Suomen valtion tulisi maakunta- ja sote-uudistusta toteuttaessaan kiinnittää asiaan erityistä huomiota ja pyrkiä sosiaali- ja

⁸ (A/RES/69/2).

⁹ SANKS tekee yhteistyötä Umeån yliopiston ja sairaalan kanssa saamelaisen psykiatrian osaamisen lisäämiseksi.

terveydenhuollon järjestämismallia luodessaan poistamaan kaikenlaiset rajat ylittävän yhteistyön esteet saamelaisten kielen- ja kulttuurin mukaisten palveluiden saatavuuden varmistamiseksi.

10 artikla Valtionrajat ylittävä yhteistyö

Valtiot helpottavat saamelaisten valtionrajat ylittävää yhteistyötä ja pyrkivät poistamaan esteitä, jotka johtuvat kansalaisuudesta tai asuinpaikasta taikka muutoin siitä, että saamelaiset ovat kansa, jonka asutus ulottuu valtionrajojen yli.

Valtiot helpottavat saamelaisten valtionrajat ylittävää kulttuurin, kielen ja yhteiskuntaelämän säilyttämistä, harjoittamista ja kehittämistä. Tässä tarkoituksessa valtiot erityisesti helpottavat saamelaisten valtionrajat ylittävää elinkeinonharjoittamista sekä kehittävät saamelaisten mahdollisuuksia saada opetusta sekä terveyden- ja sairaanhoitoa sekä sosiaalihuoltoa toisessa maassa kuin asuinmaassa tämän osoittautuessa tarkoituksenmukaisemmaksi.

6. Saamelaiskäräjien esitys maakuntien rahoituslakia koskien

Saamelaiskäräjät pitää erittäin tärkeänä erillisten valtionavustusten säilyttämistä sosiaali- ja terveysministeriön pääluokassa. Määräraha on edelleen epävarmalla perustalla, koska siitä ei ole säädetty laissa. **Rahoituslaissa tulee saamelaisten kotiseutualueelle turvata riittävä korvamerkitty rahoitus saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämistä varten saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon perustalta.** Nykyinen rahoitustaso ei riitä turvaamaan saamelaisväestölle tarpeenmukaisia saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluja. Lapin maakunnan sote-valmistelussa on todettu, että nykyiset resurssit eivät riitä turvaamaan yhdenvertaisia palveluita. Vieraskielisyyskerroin ei turvaa saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuutta. Palveluiden saatavuuden ja saavutettavuuden turvaaminen sähköisin palveluin ei tule tavoittamaan koko väestöä. Väistämättä joudutaan järjestämään rinnakkaisia palveluita niille, jotka eivät käytä tai joilla ei ole mahdollisuutta käyttää sähköisiä asiointin muotoja. Mm. Lapin liitto, Lapin sairaanhoitopiiri ja Lapin aluehallintovirasto ovat lausunnoissaan uudistukseen liittyen todenneet, että saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi tulee laissa osoittaa erillismääräraha.

Saamelaiskäräjät esittää edellä lausutuilla perusteilla lisättäväksi maakuntien rahoituslakiin poikkeuksen, jolla poikettaisiin saamelaisten kotiseutualueen saamenkielisten palveluiden saatavuuden turvaamiseksi myönnettävän määrärahan osalta lain 2 -luvun yleisestä periaatteesta, jonka mukaan maakunta päättäisi itsenäisesti rahoituksen käytöstä. Kyseisen määrärahan käytöstä päättäisi Saamelaiskäräjät, kuten tähänkin asti.

Saamelaiskäräjät esittääkin, että lain 4 §:n uudeksi 2 momentiksi säädettäisiin: ”Saamelaisten kotiseutualueella saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluja rahoitetaan lisäksi saamelaiskäräjien myöntämällä valtionavustuksella.”

7. Saamelaisten osallistumisoikeus maakunnan päätöksentekoon

Maakuntalakiesityksen mukaan maakuntavaltuusto on maakunnan ylin päättävä elin, jonka edustajat valitaan suorilla vaaleilla maakunnan alueella asuvista vaalikelpoisista henkilöistä. Saamelaisväestön ollessa noin 5460 asukkaan vähemmistönä Lapin maakunnassa, jossa asuu tällä hetkellä yhteensä noin 180 000 asukasta, on todennäköistä, ettei yhtään saamelaista edustajaa tule valituksi tulevaan maakunnan valtuustoon suorien vaalien kautta. Tästä syystä saamelaisten osallistuminen maakunnan

päätöksentekoon on turvattava erityisjärjestelyin. Saamelaiskäräjät esittääkin, että tulevaan maakunnan valtuustoon ja maakunnan hallitukseen varattaisiin kiintiöön perustuvat edustuspaikat saamelaisille edustajille, joiden valinta tapahtuisi Saamelaiskäräjien toimesta. Esimerkiksi Uuden Seelannin maorien edustukselle maan parlamentissa vastaavan kiintiöjärjestelmän kautta, on päädytty sen vuoksi, että *kyseisellä vähemmistöllä ei sen pienuuden vuoksi ole muuten mahdollisuutta saada lainkaan tai ainakaan riittävästi edustajia valtiopäiville. Myös Euroopassa vastaavan tyyppinen järjestely on käytössä muun muassa Saksassa, joka takaa tanskankieliselle vähemmistölle valtiopäiväedustuksen.*¹⁰

Kiintiöön perustuvan edustuksen malli voitaisiin muodostaa esimerkiksi suhteuttamalla tulevan Lapin maakunnan alueella asuvien saamelaisten (noin 5460) määrä koko maakunnan väestöön ja kertomalla tämä maakuntavaltuuston edustajien paikkojen lukumäärällä. Edustajien paikkoja ollessa esimerkiksi lakiesityksen mukainen minimimäärä 59, saataisiin kuvatus laskutoimituksen kautta saamelaisten edustajien määräksi 1,79, eli 2 edustajapaikkaa. Vastaavasti maakuntahallitukseen tulisi saamelaisedustajille olla varattuna yksi kiintiöpaikka.

Kuten edellä on todettu ovat maakuntalain 6 §:n mukaiset maakuntien tehtävät yhtäältä osittain päällekkäisiä saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon kanssa ja toisaalta osittain rinnakkaisia, toisiinsa limittyviä tulevan Lapin maakunnan tehtäviin nähden. Tähän nähden on selvää, että etenkin saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon alan ytimen ulkopuoliset tehtävät tullaan toteuttamaan joka tapauksessa, vaikka lopullista maakuntalain sisältöä tulnaisiinkin täydentämään Saamelaiskäräjien esittämällä tavalla, maakunnan toimesta, vaikka tehtävillä olisikin vaikutuksia myös saamelaisväestöön. Näin ollen Saamelaiskäräjät pitää välttämättömänä sitä, että saamelaisväestön edustajien osallistuminen Lapin maakunnan päättäviin elimiin mahdollistetaan esimerkiksi edellä kuvatus kaltaista kiintiöjärjestelmää hyväksikäyttäen.

Tiina Sanila-Aikio
puheenjohtaja

Pia Ruotsala
hallintopäällikkö

(Lausunnosta päätti Saamelaiskäräjien puheenjohtaja 2.5.2017)

¹⁰ HE 248/1995 osa 3.1